

Föreställningar om klass och kön i Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar?¹

Ylva Ulfsdotter Eriksson och Christel Backman

Institutionen för Sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet

Notions of Class and Gender in the Employment Service Job Descriptions

This article examines whether job descriptions emphasize different characteristics and competences depending on the occupations' social class and gender relations. The study is partly a replication of a similar analysis conducted by Gesser in the 1970s. The purpose is to examine the prevalence of stereotypes in occupational descriptions provided by the Swedish state, and if the descriptions contribute to class and gender labeling of occupations and, by extension, its practitioners. Previous research has shown that career guiding materials are characterized by notions of the appropriate practitioner's class and gender. In this study we depart from the concept of doxa and argue that stereotypical images of occupations are based on common sense that remains unquestioned. The study draws on a quantitative content analysis of 420 job descriptions analyzed by various statistical methods. The overall results show that there are systematic differences. In general, social class seems to have greater impact than gender on what kind of competences that are emphasized in the descriptions. Social skills are emphasized in female dominated occupations, while physical abilities are highlighted in male-dominated occupations. To some extent, these results are uncontroversial, as it also portrays abilities necessary to do the work in different kind of occupations.

Key Words: job descriptions, stereotypes, gender, class, doxa

Arbetare kan i stort sett alla bli. Vill man bli någon annat, behövs lite extra av mental utrustning och kraven på detta ökar ju högre upp i yrkeshierarkin man kommer (Gesser 1977: 8).

I slutet av 1970-talet publicerade Bengt Gesser (1977) en artikel i *Sociologisk forskning* med titel "Campanella och AMS – manuellt och mentalt arbete i yrkesvägledningen". I artikeln undersöker han dåvarande Arbetsmarknadsstyrelsens (AMS) yrkesbeskrivningar och hävdar att dessa inte bara är en källa till information om yrken utan att de medverkar till att reproducera den "klassmässigt betingade indelningen" av arbete (Gesser 1977: 13).

Gesser tar utgångspunkt i den historiska åtskillnaden mellan manuellt och men-

1 Analysen som presenteras i föreliggande artikel är en del av forskningsprojektet "Yrkesbeskrivningar för vägledning – individens fria val eller arbetsmarknadens selektering? som finansierats av Forte (tidigare FAS) 2009–2014 (dnr. 2008-0342). Tack till de anonyma granskarna för kloka synpunkter, Tomas Berglund och Bengt Larsson.

talt arbete och hur dessa värderas olika i samhället (Karlsson 1986; Gherardi 2011; jfr Treiman 1977; Flisbäck 2010; Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011). Det manuella arbetet, förknippat med kroppsarbete och fysiska ansträngningar, är underordnat intellektuella verksamheter och färdigheter. Trots att det som kännetecknar mänskligt arbete är en kombination av såväl mentala som manuella förmågor – att människan kan föreställa sig den produkt hon avser att tillverka – har klyftan mellan det mentala och det manuella, genom historien och i olika samhällstyper, materialiserats och återspeglas i den samhälleliga klassindelningen. I modern arbetsdelning utför arbetarklassen fysiska arbeten och medelklassen de mer tankeorienterade och det finns, menar Gesser, en oreflekterad föreställning om en starkt renodlad arbetsdelning: man gör antingen det ena (manuellt arbete) eller det andra (mentalt arbete). I en ensidig åtskillnad döljs att arbetaryrken har inslag av intellektuella och analytiska arbetsuppgifter, och tjänstemannayrken i hög grad kan vara praktiska. Det är svårt att föreställa sig en kranförare vid ett vägarbete som inte förstår beräkningar av vägens lutning, och svårt att bortse ifrån att yrkespraktiken för en kirurg i hög grad är praktisk.

Gessers analys syftade till att visa att åtskillnaden mellan kroppsarbete och intellektuellt arbete är djupt förankrat i samhälleliga strukturer och inte kan hävas enkom genom information och upplysning. Snarare är det så, som också empiriskt visas, att det är en distinktion som är invävd i själva tankestrukturen. Åtskillnaden mellan olika typer av yrken (mentala och manuella, arbetaklass- och tjänstemannayrken) tillika värderingar av desamma rättfärdigas och underbyggs av en ”spontan ideologi”. Det är ”en ideologi som oreflekterat kommer till uttryck på ett relativt omedvetet sätt” (Gesser 1977: 3). Det handlar om slentrianmässiga, bekväma och många gånger stereotypa trossatser och uppfattningar om vad olika yrken innebär samt vilka slags kunskaper och kompetenser som krävs för utförandet. Gesser undersöker därför hur detta återspeglas i AMS yrkesbeskrivningar och menar att det till och med ligger ett budskap i yrkesbeskrivningarna: ”[D]etta kräver vi av dig, och har du ett visst yrke så har du också vissa egenskaper” (Gesser 1977: 9) vilket betyder att de egenskaper som framhålls i yrkesbeskrivningar också förmedlar stereotypa bilder av vem den typiske utföraren är (jfr Mannberg 2003; Linde 2011; även Gottfredson 1981; Ashforth & Kreiner 1999; Flisbäck 2010).

Föreliggande artikel är delvis en replikering på ”Campanella och AMS” då vi i stora delar har upprepat Gessers studie och undersöker vilka egenskaper och kompetenser som efterfrågas i samtida yrkesbeskrivningar från Arbetsförmedlingen (AF) och huruvida dessa skiljer sig åt beroende på yrkets klasstillhörighet. Till detta lägger vi en genusanalys och undersöker om det finns skillnader beroende på om yrket är kvinno- eller mansdominerat. Det finns flera studier som visar att samhällets arbetsdelning också grundas och stödjer sig på normativa och kulturella föreställningar om genus-specifika kompetenser (Westberg-Wohlgemuth 1996; jfr Gottfredsson 1981; Wikander 1999; Bourdieu 1999). Tålmod, hjälpsamhet, att vara till lags och serviceinriktad är exempel på egenskaper som i högre grad förknippas med kvinnor medan makt, fysiskt tungt och tekniskt associeras med män. En studie av platsannonser fann att maskulint märkta ord, såsom aktiv, självsäker och analytisk var mer förekommande

i annonser för mansdominerade yrken, medan feminint associerade ord, som till exempel empati, vänlighet, responsiv nyttjades i annonser för kvinnodominerade yrken (Gaucher, Friesen & Kay 2011; jfr Cejka & Eagly 1999). Detta är, enligt forskarna, exempel på kulturella föreställningar som upprätthåller isärhållandet av kvinnor och män på arbetsmarknaden och som medverkar till att yrken genusmärks (jfr Hirdman 1988). Könsegregeringen på den svenska arbetsmarknaden, där omkring 70 procent av alla kvinnor och män arbetar i ett yrke som domineras av det egna könet (SCB 2012), tillsammans med kulturella föreställningar om kvinnor och mäns skilda förmågor och lämpligheter, leder till att yrken könsmärks. Att upprepa och hålla genusstereotyper levande försvårar för kvinnor och män att bryta mönster och välja ett "otypiskt yrke" och därmed minska segregeringen (SOU 2004:43; jfr Ulfsson & Hedenus 2014).

Syftet i föreliggande artikel är således att undersöka om det finns systematiska skillnader i yrkesbeskrivningar som kan relateras till stereotypa föreställningar om klass och kön. En utgångspunkt i vår förståelse av yrken är att de *i sig* är neutrala entiteter (Westberg-Wohlgemuth 1996) – prototyper i betydelsen grundformen av något. Det betyder att yrken i grund och botten är resultaten av arbetsdelning, en uppsättning arbetsuppgifter grupperade efter likhet i innehåll, ansvar, villkor och förutsättningar (Cain & Treiman 1981). Som ett resultat av olika processer tenderar dock yrken att bli stereotyper – förenklade bilder av den typiska utövaren som kommer till oss när vi tänker på specifika yrken (Cejka & Eagly 1999; Eagly, Johannesen-Schmidt and van Engen 2003; Ulfsson & Eriksson 2013). Det är därför av intresse att undersöka om AF medverkar till att upprätthålla stereotypa bilder av yrken genom att framhålla olika egenskaper och förutsättningar beroende på yrkets klass- och könstillhörighet.

AFs uppdrag specificeras av riksdag och regering och består av vägledningsarbete, matchning av arbetssökande och arbetsgivare samt att öka sysselsättningen (Linde 2011). I regeringens jämställdhetspolitiska mål framhålls att "Regeringens samlade insatser på området bör främja en mer effektiv och jämställd arbetsmarknad genom att underlätta för flickor och pojkar, kvinnor och män att göra aktiva studie- och yrkesval utan att begränsas av stereotypa föreställningar om kön" (Regeringen 2014). Klassmässig reproduktion till yrken beaktas dock inte i uppdraget, trots att även social klass verkar styrande i val av utbildning och yrke. Även om AF har i uppdrag att omsätta regeringens arbetsmarknadsmål är det primärt utbildningsväsendet som lyfts fram som aktörer i detta arbete. I utbildningsuppdraget innefattas yrkesvägledning (SFS 2010:800) och AFs och andra aktörers yrkesbeskrivningar används som informationsmaterial av studie- och yrkesvägledare i skolan (Wikstrand & Hedenus, kommande).

AFs uppdrag att arbeta med studie- och yrkesvägledning består bland annat av en uppsättning aktiviteter på Internet (jfr Mannberg 2003). Under rubriken *Yrken A–Ö* på AFs hemsida presenteras yrken med hjälp av yrkesbeskrivningar, kortare informativa filmer och reportage med faktiska yrkesinnehavare. I denna artikel fokuseras de yrkesbeskrivande texterna.

Det empiriska materialet består av drygt 400 yrkesbeskrivande texter som publicerats på AFs hemsida under 2010–2011. Texterna har analyserats genom kvantitativ

innehållsanalys. Studiens övergripande resultat visar att det finns systematiska skillnader i vilka förmågor och egenskaper som AF framhåller. Skillnader i frekvenser visar att i texter som beskriver mansdominerade yrken framhålls traditionellt maskulina förmågor såsom fysiska egenskaper, medan de som beskriver kvinnodominerade yrken i högre grad lyfter fram förmågor av mer social karaktär. Denna analys överensstämmer även med Gessers resultat så tillvida att mentala förmågor företrädesvis eftersöks i tjänstemannayrken och mer sällan i arbetaryrken. Den vidare analysen, regressionsanalysen, visar dock att yrkets klass tycks ha större påverkan då det är fysiska och mentala egenskaper som betonas i texterna, medan könsförhållandet i yrket har mer betydelse i yrkesbeskrivningar som framhåller sociala kompetenser.

Yrkesbeskrivande texter – tidigare forskning

Yrkesinformation och yrkesbeskrivningar kan klassificeras som brukstexter (jfr Hellspång 2001). De skall fungera som informations- och kunskapskällor för olika intressenter, såväl unga människor på väg ut i arbetslivet som äldre i omställningssituationer av olika slag (Linde 2011). I följande avsnitts redogör vi för de svenska studier som granskat denna typ av material.

Produktion av yrkesbeskrivningar

Det är anställda tjänstemän på AF som producerar de yrkesbeskrivande texterna. De utgör redaktionen för yrkesinformation. När Linde (2011) studerade hur produktionen av yrkesbeskrivande material gick till bestod redaktionen av åtta personer som delade på fyra heltidstjänster. I redaktionens uppdrag ingår att ta fram ny och uppdatera befintlig yrkesinformation.

I Lindes studie framkom att redaktionsmedlemmarna strävar efter att yrken ska beskrivas neutralt, korrekt och sakligt. Arbetet med informationen på webbplatsen beskrevs av redaktionen som ”ett demokratiskt handgrepp” (Linde 2011: 29), vilket tyder på att de uppfattar ett samhälleligt ansvar av att, i egenskap av statliga tjänstemän, producera ett material som är objektivt. De påtalade själva svårigheten i att göra rättvisa beskrivningar av yrken och uttryckte en förhoppning om att de som använder det yrkesinformerande materialet också letar information om yrken på andra ställen, exempelvis via branschinformation eller utbildningsanordnare.

Redaktionen använder sig av intervjuer med yrkesutövare, fackföreningar och branschfolk i framställningen av yrkesbeskrivningar. Dessa rekryteras delvis genom de egna kontaktnäten. De färdiga texterna diskuteras av tjänstemännen sinsemellan innan de publiceras på webben. Linde (2011: 34) problematiserar deras arbetsätt och menar att det finns en risk att texterna blir snedvridda då bakgrundsinformation om yrken ”filtreras” genom tjänstemännens medelklasshabitus och riskerar därmed att färgas av deras förförståelse:

Tjänstemännen har inga problem att förstå komplexiteten i ett arbetspsykologjobb eftersom de är i samma bransch själva. /---/ Det anses svårare att förklara vad tunnplåtslagaren eller en maskinoperatör gör eftersom dessa yrken inte figurerar i tjänstemännens vardag (Linde 2011:34).

Detta, menar Linde, påverkar vad som betonas i olika yrken och kan medföra att yrken beskrivs olika. Tjänstemännen påtalade vikten av att yrkesinformation skall vara saklig och korrekt, gärna objektiv och neutral, och att yrken skall beskrivas likvärdigt. En av tjänstemännen uttryckte dock en helt annan ståndpunkt och sa att "Men det vore nästan omänskligt om man inte höll olika nivåer för yrken som inte kräver utbildning och yrken som kräver ganska hög och lång utbildning" (Linde 2011: 35).

Det finns alternativa sätt att ta fram yrkesbeskrivningar. Det amerikanska yrkeslexikonet, the Dictionary of Occupational Titles (DOT), produceras på ett annat sätt (Cain & Treiman 1981). DOT, liksom AFs yrkesbeskrivningar, fungerar som ett matchningsverktyg och används i vägledning. Informationen i DOT baseras på utförliga observationer av hur yrken och jobb faktiskt utförs. Arbeten beskrivs i enlighet med ett standardiserat format som består av 46 karaktäristiska drag. DOT är dock inte oproblematiskt. Cain och Treiman (1981:269) framhåller att uppslagsverket kritiserats för att "reflect traditional stereotypes regarding the relative complexity of the kinds of jobs typically held by women and the kinds of jobs typically held by men".

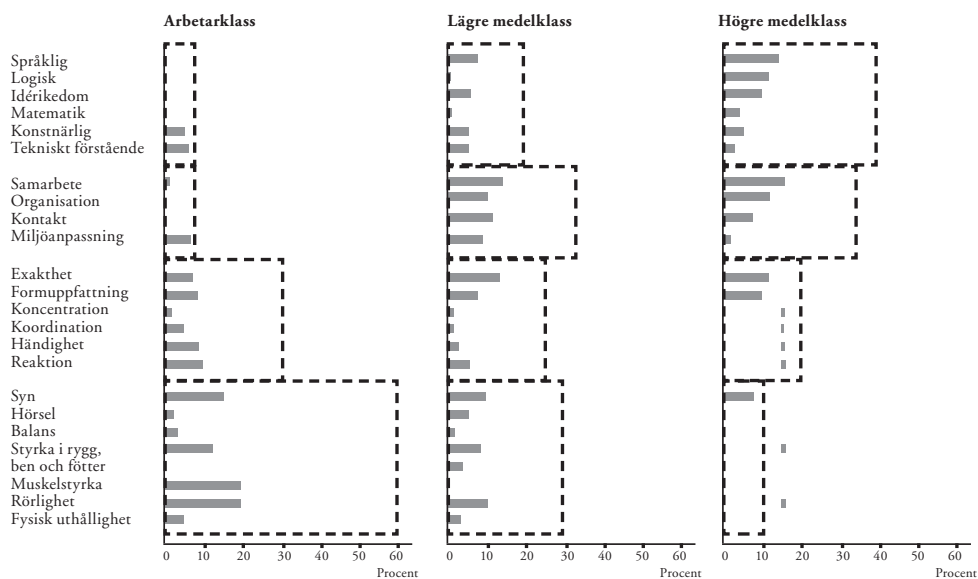
Reproduktion i yrkesbeskrivande texter

Studier på yrkesinformerande material är tämligen ringa, såväl internationellt som nationellt (Mannberg 2003). Mannberg (2003:10), som genomfört en av de mer genomgripande studierna på yrkesinformation, menar att det till och med finns ett "obefintligt intresse" för texter framtagna för studie- och yrkesvägledning. De studier som har gjorts i Sverige visar att de av AF (eller dåvarande AMS) producerade yrkesbeskrivningarna inte är neutrala eller objektiva framställningar av vad olika yrken är eller innebär. Trots att det är såväl en uttalad intention från tjänstemännen som framställer dem, som en del av AFs vägledande uppdrag (Linde 2011).

Den första studien av yrkesbeskrivningar är ovan nämnd studie av Gesser (1977) som genomfördes i slutet av 1970-talet. Han studerade yrkesbeskrivningar från Svenskt yrkeslexikon, en föregångare till det yrkesbeskrivande material som undersöks i denna artikel. Analysen gjordes på det avsnitt i texterna som kallas "Förutsättningar att beakta" vilket kan jämföras med det avsnitt i de nuvarande yrkesbeskrivningarna som heter "Att tänka på" som ligger till grund för analysen i föreliggande studie. I avsnittet fastställdes väsentliga förutsättningar och villkor i yrket samt viktiga förmågor och egenskaper. Förmågorna bestod av sju fysiska förmågor och 16 psykiska. Bland de fysiska förekom till exempel syn, hörsel, muskelstyrka, rörlighet och uthållighet och bland de psykiska återfanns exempelvis språklig förmåga, matematisk slutledningsförmåga, logiskt tänkande, organisationsförståelse, koncentrationsförmåga och samarbetsförmåga. Gesser undersökte huruvida förekomst av olika förutsätt-

ningar i beskrivningarna korrelerade med klass. De 360 yrkesbeskrivningarna klassindelades i arbetarklass samt lägre- och högre medelklass.

Diagram 1: Förutsättningar som anses önskvärda för utövare av olika yrken enligt ”Svenskt yrkeslexikon”. Anm: Förutsättningarna har också delats in i fyra huvudgrupper och det streckmarkerade diagrammet anger fördelningen av bedömningar som fallit inom respektive huvudgrupp.

Tablå från Gesser 1977: 7

För att vara verksam i ett arbetaryrke krävdes i stort sett inga mentala färdigheter, organisatorisk förståelse eller samarbetsförmåga. Det är en föreställning om arbetaryrken som Gesser menade låg i linje med de tankeströmningar som tydlig kommer till uttryck i Frederic Taylors idé om Scientific Management: en arbetare behöver inte tänka utan bara vara en utförare (jfr Braverman 1977). Behov av andra och ytterligare förmågor framhölls dock för högre tjänstemän – de behöver ha språkförmåga, idérikedom och kunna planera. De skillnader som kom till uttryck kan naturligtvis förstås som något självklart ställt i relation till en övergripande samhällslig arbetsdelning (Durkheim 1933/1997; Karlsson 1986; Ulfsdotter Eriksson 2012): Arbetaryrken kräver mer av fysiska förmågor än vad tjänstemannayrken gör, vilka däremot ställer högre krav på vissa kognitiva förmågor. En annan problematik som Gesser poängterade, som nämdes inledningsvis, var att det för yrken högre upp i yrkeshierarkin framhölls behov och krav på ”extra allt”, lite mer av förmågorna, medan det för arbetaryrken räckte med ”normal” förmåga. Det, menar Gesser, leder till en förståelse av att arbetare kan alla bli och det krävs sällan särskilt mycket kompetens av den enskilda individen. Tjänstemannayrken är dock förunnat de få utvalda (jfr Davis & Moore 1945).

Mannberg (2003) granskade i avhandlingen *Studie – och yrkesorientering i AMS yrkesinformerande texter 1940–1970* ett omfattande och varierat material i avsikt att undersöka hur studie- och yrkesorientering bidrar till reproduktionen av klass- och könsstereotypa val av utbildning och yrke. Han menar att studie- och yrkesvägledningen har präglats av normativa och deterministiska föreställningar om vem som bör göra vad på arbetsmarknaden. Det är ett synsätt som återfinns i yrkesinformerande material och medverkar till en reproduktion av samhällsstrukturen avseende klass och kön. Mannberg hävdar att studie- och yrkesorienteringen som ett arbetsmarknadsanpassande verktyg också blir ett arbetsmarknadspolitiskt redskap för att tillhandahålla arbetskraft. Den medverkar till en matchning som syftar till att styra individer mot sådana yrken och branscher där det finnas behov och efterfrågan på arbetskraft, ”rätt man på rätt plats” (jfr Treiman 1977; Linde 2011) och sannolikt även till föreställningar om den ideala ”arbetaren” till olika yrken och positioner (jfr Peterson 2008).

AMS yrkesbeskrivningar har även analyserats utifrån deras reproduktion av yrkens status och genus (Ulfsdotter Eriksson 2006). I en kvalitativ innehållsanalys av 22 yrken studerades hur språkhandlingar och läsbarhet skiljde sig mellan yrken beroende på status. Studien fann att yrken med hög status beskrevs med ett mer komplicerat språkbruk än yrken med lägre status. Det kan begränsa tillgängligheten för grupper som inte besitter rätt kulturellt kapital (Bourdieu & Passeron 1970/2008). Yrken med lägre status hade ett enklare språkbruk och i högre utsträckning användes ett duande tilltal och i ingresserna ställdes frågor som relaterar till individuella egenskaper och personliga egenskaper: ”Vill du vara tillsammans med barn på dagarna? Då kanske barnskötare är ett bra arbete för dig”. Dessa språkhandlingar skiljde sig från ingresser till högstatusyrken: ”Advokatens främsta uppgift är att bevaka klientens intressen” (Ulfsdotter Eriksson 2006:192f). Vad gäller genus förekom det snarare en omvänd logik. I mansdominerade yrken framhölls krav som traditionellt förknippas med feminitet och vice versa: en polis önskades vara omhändertagande och social och en sjuksköterska tekniskt kunnig och bra på matematik.

I *Den könsuppdelade arbetsmarknaden* (SOU 2004: 43) gjorde utredaren Åsa Löfström en tentativ analys av två yrken, undersköterska och VVS-montör, och fann ”skillnader som går att hänföra antingen till den könsstämpel respektive yrke har och/eller den värdering som görs av olika yrken” (SOU 2004:43 s.166). Hon lyfte därför frågan om den vägledning som erbjuds på AF webbplats är värderingsfri och könsneutral och pekade på ett behov av en översyn av det yrkesbeskrivande materialet, särskilt ur ett genusperspektiv. I föreliggande artikel gör vi en sådan analys – ur såväl genus- som klassperspektiv.

Doxa i yrkesbeskrivningar

Tidigare forskning har visat att yrkesinformerande material bär spår av såväl klass, genus och status. Dessa resultat har teoretiskt tolkats som uttryck av olika slags samhällseliga försanthållande och som effekter av en *spontan ideologi* (Gesser 1977), ett *kollektivt medvetande* (Mannberg 2003) eller av *doxa* (Ulfsdotter Eriksson 2006). Även i

föreliggande studie förstår vi yrkesbeskrivningar som en avspeglning av rådande förhållande och vardagliga förståelser, vilka också kan ha återskapande effekter.

Doxa och symbolisk makt är Bourdieus (t.ex. 1991: 165; 1992: 68f) begrepp för att visa och förklara hur våra tankar, synsätt och föreställningar inte går obefläckade förbi samhällsstrukturer och maktrelationer. Bourdieu betonar även statens unika roll som en aktör med symbolisk makt att tvinga på individer synsätt och förståelser (Bourdieu 1995). Ett av statens uppdrag är, menar han, att återskapa de tankekategorier vi har, inte minst avseende grundläggande klassifikationer som klass och kön, som ytterst kan förstå som effekter av doxa. Doxa beskriver gällande värdesystem – obestridda sanningar om hur världen ser ut och fungerar. Doxa fångar ”tankemönster och språkvanor /.../ vilka betraktas som självklara. /---/ Det som aldrig ifrågasätts (Rosengren 2008: 74). Ett exempel på doxa är vår vardagliga förståelse av kvinnor och män som diametralt olika till följd av den biologiska könsolikheten (Bourdieu 1999; Moi 1994) och att de därför är lämpade att göra olika saker (Hirdman 1988; Ulfsdotter Eriksson 2006; Peterson 2008). I detta tar doxa sig uttryck i att vi oreflekterat säger ”hon” om sjuksköterskan och ”han” om VDn (jfr Eagly, Johannesen-Schmidt and van Engen 2003; Ulfsdotter Eriksson 2013). Eller att vi spontant uppfattar att tandläkare är ett mentalt yrke – sina praktiska handlingar och arbetssätt till trots (Gesser 1977).

De tidigare studierna har på teoretisk nivå förstått det yrkesbeskrivande materialet som präglad av vardagligt försanthållande om vad som krävs i olika yrken och med en underton om vem som därför bör göra det. Då Gesser (1977) hänvisar till en spontan ideologi uppmärksammar han att ideologiska antaganden finns inbäddade i yrkesinformationen och att det är ett resultat av ett icke-problematiserat förhållnings-sätt hos textproducenterna. Det kan liknas vid hur Bourdieu (2000; jfr Rosengren 2008) beskriver det journalistiska fältet. De urval som görs i yrkespraktiken vilar på gemensamma föreställningar i det gällande sociala sammanhanget. Begreppet ideologi, liksom doxa, framhåller i hög grad styrande aspekter där det inte bara finns en gemensam uppfattning, utan att denna också inbegriper maktrelationer – mellan könen eller mellan olika klasskikt i samhället, och där dominerande grupper ges möjlighet att påverka vad vi tycker och tänker. Det handlar om konfliktorienterade perspektiv med emancipatoriska syften. Kritiska perspektiv, framhåller Rees and Garnsey (2003:556) betonar att ”whenever knowledge is deemed to be purely objective, there are power relations at work”. Då statliga tjänstemän på AF själva framhåller objektivitet och neutralitet i produktionen av texter lämpar det sig väl att anlägga ett kritiskt perspektiv på yrkesbeskrivningarna. Rosengren (2008: 75) resonerar på ett liknande sätt och skriver:

Att några eller någon ’har en doxa’ innebär att inom sina respektive domäner är agenterna överens om vissa fakta och värderingar, om ett visst sätt att uppfatta världen. Denna enighet kallar Bourdieu ibland för ett objektivt samförstånd /.../.

Rosenberg pekar här på den centrala poängen i doxa – att vi tar saker och ting för givet och finner detta som ”objektivt” eftersom vi helt enkelt är på det klara med hur saker och ting ligger till.

Mannberg (2003) stödjer sin studie i en mer konsensusorienterad tradition och använder begreppet *kollektivt medvetande* för att förklara yrkesinformationens reproducerande funktion. Delade gemensamma värderingar och medvetanden sörjer för samhällets stabilitet, ordning och fortbestånd (Durkheim 1933/1997; Dahlström 1971). Rekrytering till yrken syftar till att hitta ”rätt man till rätt plats” och den sociala skiktningen i samhället betraktas som legitim, naturlig och rättvis (jfr Davis & Moore 1945; Treiman 1977).

Dominerande grupper i samhället, resursstarka i symboliska kapital, har möjlighet att utöva det slags påtryckning som Bourdieu kallar symbolisk makt. Bourdieu beskriver detta slags makt som ”ett mildt, omärkligt våld som offren inte ser och som huvudsakligen utövas på rent symbolisk väg, via kommunikation och kunskap, eller, närmare bestämt via misskännande, erkännande och i extremfallet känslor” (Bourdieu 1999:11). Det kan exemplifieras, som Gesser gör, med hur tandläkaryrket positionerats i det sociala rummet: Trots att tandläkare är ett praktiskt yrke, som tidigare i historien var en bisyssla för smeden (att dra ut tänder med tång), har tandläkare genom lyckade professionaliserande strategier uppnått status av att primärt tolkas som ett abstrakt och teoretiskt yrke. Dyliga omkodningar kräver erkännande av samhällets dominerande grupper.

Den symboliska maktens kommunikativa inslag diskuteras av Bourdieu och Passeron (1970/2008) som kärnan i pedagogisk verksamhet. I detta är ett språklig (kulturellt) kapital med förmågan att ta emot och avkoda, till exempel texter, centralt för reproduktionen av sociala mönster. Bourdieu och Passeron (1970/2008:154) framhåller att meddelanden framförs i socialt betingade kontexter och ”ju mer institutionaliserad relationen är, desto mer explicit och kodifierad är avgränsningen”. Yrkesbeskrivningar framtagna i AFs regi är institutionellt styrda genom det statliga uppdrag myndigheten har (Linde 2011). Själva språket, som ett budskap eller innehåll förmedlas genom, är i sig en teknik för att skapa distans mellan avsändare och avsedd eller tänkt mottagare (Bourdieu & Passeron 1970/2008). Det är en teknik som kan vara svår att upptäcka då språket, och hur vi förmedlar saker och ting, är en del av den kultur som vi tar för givet – doxa (jfr Rees & Garnsey 2003). Relationen mellan könen, mellan olika samhällsklasser, mellan högt och lågt i yrkeshierarkin, mellan värderingen av mentalt och manuellt kan alla förstås som uttryck av symbolisk makt. Den kommuniceras och förmedlas på olika sätt – i arbetsvärdering där kvinnokodade arbetsuppgifter och yrken värderas lägre än maskulint kodade (Kullberg 1996; Ulfsdotter Eriksson 2006; 2013), eller som Gesser visar, i yrkesbeskrivningar gällande värderingen av praktiskt respektive teoretiskt arbete. Den ”kulturella överlagringen” (Hirdman 1988: 53), doxa, beskriver de tankescheman som finns i systemet och som bekräftar ordningen mellan olika grupper i samhället (jfr Bourdieu 1991). Det handlar bland annat om att egenskaper och förmågor genus- och klassmärks och medverkar till uppfattningar om att olika grupper är mer eller mindre lämpliga för olika slags arbetsuppgifter och yrken (Rees & Garnsey 2003; Ulfsdotter Eriksson. 2006; Peterson 2008).

Metod och material

Eftersom yrkesbeskrivningar är producerade i en viss kontext finns det en möjlighet att dessa påverkar texternas utformning (Linde 2011; jfr Rees & Gransey 2003). Den svenska arbetsmarkanden är inte bara uppdelad efter mentalt och manuellt arbete (här förstätt som en aspekt av klass) utan är också könssegregerad där sysslor och arbetsuppgifter är genusmärkta, vilket också kan ha inverkan på hur yrkena beskrivs. Texterna har identifierats som möjliga bärare av rådande strukturer.

Vi har analyserat totalt 420 yrkesbeskrivningar som laddades ned från AFs hemsida under åren 2010–2011. Studien är, som nämnts, delvis en replikering av Gesser studie. De yrkesbeskrivningar som analyseras skiljer sig dock något från de texter som Gesser analyserade. I de samtida texterna kallas det aktuella avsnittet ”Att tänka på” och motsvaras av avsnittet, ”Förutsättningar att beakta”, som Gesser analyserade från *Svenskt yrkeslexikon*. De nya texterna utgår inte, såsom de tidigare, från en fastställd lista över specifika förutsättningar och krav på förmågor, utan har en relativt stor variation av kompetenser, egenskaper, förutsättningar och färdigheter. Avsnittet innehåller olika aspekter av yrkesutövningen som läsaren bör ta i beaktande (t.ex. nattarbete och hög höjd) men häribland beskrivs även olika typer av egenskaper och kompetenser som kan krävas i yrket såsom att ha sociala förmågor, gilla barn och vara fysiskt starkt.

De faktorer som i föreliggande analys benämns som egenskaper och/eller förmågor är av lite olika karaktär. Detsamma gäller undersökta variabler i Gessers studie. Även om de kan tyckas spretiga och fånga flera olika aspekter rymms de inom begreppet kompetens (Rees & Gransey 2003). Kompetens är ett omfattande begrepp som på olika sätt relaterar till individers förmågor. När samma slags förmågor uttrycks som krav i ett yrke benämmer vi dem kvalifikationer, då är det yrket som kräver snarare än individen som har. Båda relaterar dock till arbetsdelning och yrke (Svensson 2009). Om vi nöjer oss med att samla nämnda egenskaper och förmågor inom ramen för kompetens kan vi sluta oss till att det kan handla om egenskaper, färdigheter, motivation eller kunskaper som individen har eller behöver ha för att utföra ett visst slags arbete eller befinnas lämplig för ett visst yrke (Rees & Garnsey 2003: 552). Analysen syftar i slutändan till att komprimera bilderna som ges av olika slags yrken för att på så sätt erhålla en samlad bild av hur klass och genus tar sig uttryck i yrkesbeskrivande texter.

Analytiskt tillvägagångssätt

I kodningen utgick vi ifrån Gessers uppdelning mellan mentala respektive manuella förmågor (se bilaga, tablå 1), något justerade visavi föreliggande materials innehåll (se tabell 3). Färdigheter så som händighet och fingerfärdighet har kodats som fysiska förmågor (manuella) medan noggrannhet har kodats som en mental förmåga, tillsammans med andra mer intellektuella och teoretiska färdigheter såsom språklig förmåga, organisationsförmåga, ansvarstagande med flera. Inom Gessers kategori ”mentala förmågor” återfinns egenskaper och förutsättningar som rör relationer till omgivningen. Dessa har vi valt att samla i en egen grupp vilken sammanfattar ”sociala

förmågor”. För samtliga analyserade 420 yrkesbeskrivningarna har således närvaron av olika egenskaper noterats och kodats som ”förekommande”. Texterna kodades manuellt i programvaran Atlas.it.

Resultaten från den kvalitativa bearbetningen överfördes till programvaran SPSS där varje förmåga bildade en enskild variabel. De frekvenser som anges i tabellerna 3–5 (nedan) anger i hur många yrkesbeskrivningar en viss egenskap efterfrågas samt hur de fördelas inom de oberoende variablerna yrkets klassstillhörighet samt numeriska könsförhållande.

Inom kategorin fysiska förmågor återfinns fyra variabler, sociala förmågor innehåller åtta variabler och mentala förmågor består av 17 variabler (se tabell 3–5). Variablerna är dikotomier och värdet varierade mellan 0–1 där 1 motsvaras av förekomst av egenskap i yrkesbeskrivningen. Dessa variabler ligger till grund för studiens deskriptiva ansats och har analyserats bivariat i relation till yrkets klass- och könsförhållanden i yrket. Detta för att undersöka om det föreligger systematiska skillnader i de förmågor eller förutsättningar som lyfts fram i yrkesbeskrivningarna beroende på yrkenas klassstillhörighet och/eller dess könsförhållande.

Vidare undersöktes sambandet mellan de beroende variablerna (förmågor/egenskaper) och de oberoende variablerna yrkenas klass- och könsförhållanden med hjälp av regressionsanalyser. Syftet var att undersöka i vilken utsträckning variationen av vilka egenskaper som betonas i yrkena kan härledas till yrkenas klass- och könsförhållanden. De tre grupperna av förmågor transformerades i denna analys till tre index: fysiskt, mentalt och socialt index. Dessa index bildade således nya beroende variabler. Index gör det möjligt att erhålla en samlad bild över hur olika egenskaper och förmågor förekommer i yrkesbeskrivningarna. De tre indexen mäter den underliggande bärande föreställningen i texterna. Det är rimligt att hävda att dessa index har en begreppslik reliabilitet då de på olika sätt är exempel på samma överordnade aspekt. Ett sammansatt index jämnar även ut variationer. Detta är en fördel då vi i detta steg i analysen primärt är intresserade av om en viss grupp av egenskaper efterfrågas över huvud taget.

Vi skapade även ett fjärde index för att undersöka om antalet förmågor som framhölls i beskrivningarna varierade, d.v.s., hur många olika förmågor som förekommer i texterna. Detta index kallar vi ”totala krav” och måttet avser att mäta om det förekommer fler egenskaper och förmågor i vissa yrken (jfr Gessers analys av extra starka förmågor). Konstruktionen av detta index är svagare än de tre andra då det innehåller olika slags egenskaper (fysiska, sociala, mentala). Syftet är emellertid att undersöka om det framhålls kvantitativt fler olika slags kompetenser beroende på yrkets klass eller genus. Till skillnad från Gesser har vi inte undersökt styrkan i de förutsättningar som framhålls. I vissa fall beskrivs dessa i termer av att en potentiell yrkesutövare ”måste” ha vissa förmågor: ”En taxiförare har mycket personkontakter och en förutsättning för arbetet är att man är serviceinriktad”. I andra yrken kan dylikt uttryckas som ett önskemål såsom uttryck för tandsköterska ”Det är en fördel att ha lätt för att få kontakt med människor”. Men vilket eftertryck egenskaper och förmågor betonas har vi alltså *inte* studerat.

För att möjliggöra OLS-regressioner dummykodades de oberoende variablerna. För klass har gruppen arbetaryrken utgjort referenskategori och för könsförhållande de kvinnodominerade yrkena.

Klass- och könsförhållande

De 420 yrkena har klassbestämts via Standard för svensk yrkesklassificering (SSYK) (se tabell 1). I grupperingen har vi i stort sett följt den uppdelning Gesser hade. Högre tjänstemannayrken utgörs av yrken som tillhör SSYK 1–2 (ledningsarbete och yrken med krav på längre akademisk utbildning), vilket utgör drygt 26 procent av yrkesbeskrivningarna. Denna grupp innehåller till exempel yrkesbeskrivningar för apotekare, läkare, journalist, datayrken och olika nivåer av ledningsarbeten. Lägre tjänstemannayrken omfattar knappt 30 procent av yrkesbeskrivningarna och inbegriper yrken som klassificerats i gruppen 3 (kortare högskoleutbildning) samt 4 (kontors- och kundservice som kräver gymnasiekompetens). Här återfinns yrken som sjuksköterska, tekniker och poliser samt administratörer, kundansvariga med flera. I SSYK-grupperna 5–9 återfinns kvalificerade och okvalificerade arbetaryrken av olika slag såsom service – och omsorgsyren, hantverkare, jordbruk, industriarbete och lagerarbete. Denna grupp omfattar drygt 44 procent av yrkesbeskrivningarna.

Vår indelning är givetvis grov men svarar mot det samband som ofta ses mellan utbildningsbakgrund och klasstillhörighet. Fördelningen av yrkesbeskrivningarna i termer av högre- och lägre tjänstemanna- och arbetaryrken överensstämmer i delar med Gessers material där lägre medelklassyrken utgjorde 40 procent, men högre tjänstemannayrken endast 16 procent. Den senare är dock en grupp som ökat sedan 1970-talet (Berglund & Schedin 2009; Bengtsson 2010). Kvalifikationskraven i yrken och på arbetsmarknaden har också ökat (le Grand, Szulkin & Thålin 2001).

Tabell 1: Yrkesbeskrivningarna fördelat efter SSK (social klass) (procent, frekvenser).

SSK	Antal	Fördelning	Klass
1. Ledningsarbete	9	2,1	Högre tjänstemän 26,4 %
2. Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens	102	24,3	
3. Arbete som kräver kortare högskoleutbildning	104	24,8	Lägre tjänstemän 29,3 %
4. Kontors- och kundservicearbete	19	4,5	
5. Service-, omsorgs- och försäljningsarbete	41	9,8	Kvalificerade och okvalificerade arbetaryrken 44,3 %
6. Arbete inom jordbruk, trädgård, skogsbruk och fiske	14	3,3	
7. Hantverksarbete inom byggverksamhet och tillverkning	76	18,1	
8. Process- och maskinoperatörsarbete, transportarbete m.m.	44	10,5	
9. Arbete utan krav på särskild yrkesutbildning	11	2,6	
Totalt	420	100	

Yrkesbeskrivningarna har också grupperats efter numerära könsförhållanden i yrkena. Utifrån SCBs yrkesregister har vi tagit fram data på samtliga 420 yrken för att bestämma om yrket är kvinno- eller mansdominerat eller könsbalanserat jämnt (om en fördelning på 40/60 %. Jfr SCB 2012:4). I tabell 2 beskrivs hur materialet fördelar sig över kön. Hälften av yrkesbeskrivningar redogör för mansdominerade yrken.

Tabell 2: Yrkesbeskrivningarna fördelat efter numerära könsförhållanden i yrket (procent, frekvens).

Könsförhållande	Procent	Frekvens
Kvinnodominerade	26	109
Mansdominerade	51,7	217
Könsbalanserat jämna	22,4	94
Totalt	100	420

Det finns inget enkelt samband mellan andelen kvinnor respektive män i ett yrke och dess genusmärkning. Ett yrke blir till exempel inte "manligt" enbart till följd av att det består av en majoritet av män. Britton (2000) hävdar tvärtom att forskare ofta begår fel i att sammanblanda och tala om köns- eller genusmärkning endast genom det numerära könsförhållandet. Hon menar att huruvida ett yrke betraktas som feminint eller maskulint inte är detsamma som att det i huvudsak är kvinno- eller mansdominerat. Läkare är ett yrke som idag är könsbalanserat jämnt men som ändå i hög grad associeras med män (Ulfsson Eriksson 2006; 2013). Genusmärkning är en sammansatt process där yrken kommer att associeras med ettdera könets typiska drag och har sin grund i socialisationsprocesser och inläring av kulturella normer och värderingar (Westberg-Wohlgemuth 1996). I denna text utgår vi dock ifrån att det går att dela upp yrken beroende på numerära könsförhållanden i yrken på samma sätt som vi utgår från att det går att dela upp yrken utifrån social klass. Det är en nödvändig förenkling som möjliggör vårt primära syfte med analysen: att undersöka relationen mellan förekomst av vissa typer av egenskaper och förmågor samt klass- och könsförhållanden för yrken. Att "könsbestämma" yrken på grundval av andelen kvinnor respektive män är, likaväl som klassindelningen, grov och ytterst ett slags social konstruktion. Sociala klasser baseras normalt på yrkestillhörighet och finns, om vi följer Bourdieu (1995:21), enbart "på pappret". På samma sätt är procentuella representationen av könen en "papperprodukt" för att könsklassificera yrket.

Egenskaper och förmågor i yrkesbeskrivande texter

Resultaten presenteras i två steg. Först redovisas närvaro och frekvens av fysiska, mentala och sociala förmågor i texterna samt hur de fördelar sig över yrkenas klassposition och könsförhållande. I detta beskrivs på en tämligen detaljerad nivå vilka slags egenskaper som efterfrågas i AFs yrkesbeskrivningar. Därefter undersöker vi om karaktärsbeskrivningarna av yrken, avseende vilka egenskaper och förmågor som lyfts fram i texterna, statistiskt sätt beror på yrkets klassmässiga position och/eller dess könsförhållande. Genom att undersöka dessa samband studeras yrkesbeskrivningarna som en reproduktiv mekanism: om yrket beskrivs på ett entydigt könat eller klasskodat sätt förstärks också bilden av yrket som varande ett typiskt "arbetarklass" eller "kvinnoyrke". De medverkar i så fall till processer av genus- eller klassmärkning.

Fysiska förmågor

"God fysik" är den egenskap som är mest förekommande i yrkesbeskrivningarna generellt. I 31 procent av yrkesbeskrivningar framhålls något slags fysiskt krav. Att skriva fram fysiska förutsättningar är vanligare i arbetarklassyrken. De beskrivs i högre utsträckning som manuella i jämförelse med tjänstemannayrken (se tabell 3): 72 procent av de beskrivningar som lyfter fram god fysisk förmåga är arbetarklassyrken vilket kan jämföras med 18 procent av lägre tjänstemannayrken och 9 procent i högre tjänstemannayrken. Av de yrkesbeskrivningar som framhåller "händighet" som en efterfrågad kompetens är 79 procent arbetarklassyrken.

Tabell 3: Förekomst av fysiska förmågor i yrkesbeskrivningar fördelat över klass- och könsförhållande (frekvens, procent).

Fysiska förmågor	Total förekomst		Fördelning över klass				Fördelning över könsförhållande			
	n	%	Arbetare	Lägre tjm.	Högre tjm.	Total %	Kvinnodom.	Mansdom	Jämnt	Total %
<i>God fysik</i>	130	31	72	18	9	99	22	59	19	100
<i>Påfrestande arbetsmiljö</i>	47	11	87	6	6	99	15	70	15	100
<i>Hälsokrav</i>	33	8	58	42	0	100	10	79	12	101
<i>Händig</i>	28	7	79	18	4	101	15	68	18	101

Kommentar: Kursiverade förmågor även i Gessers studie. Den totala förekomsten har räknats fram genom att ställa antal träffar i relation till antal yrkesbeskrivningar (God fysik: 130/420).

Det finns också en tydlig skillnad i hur fysiska förmågor används i beskrivningar av mans- respektive kvinnodominerade yrken. Det är betydligt vanligare att framhålla att det ställs särskilda hälsokrav på yrkesutövaren i de mansdominerade yrkena. Skillnaderna är ungefär lika stora i hur ofta beskrivningarna efterfrågar god fysik hos yrkesutövaren. Det är intressant, och möjligen anmärkningsvärt, att kvinnodominerade yrken i så låg utsträckning tar fasta på fysiska förutsättningar och krav. Det är fler kvinnor än män som arbetar deltid till följd av fysiskt (och psykiskt) tunga arbeten (SCB 2012). Vidare visar statistik att såväl kvinnor som män är fysiskt uttröttade efter en arbetsdag (49 resp. 44 %). Det är något fler män än kvinnor som enligt SCB statistiskt har fysiskt tunga jobb (10 resp. 17 %) med lyft om mer än 15 kg flera gånger per dag. Kvinnor utsätts dock i högre utsträckning för hot om våld i sin yrkesutövning (18 resp. 10 %). Det är möjligt att AF underskattar de fysiskt krävande inslagen i kvinnodominerade yrken.

Mentala förmågor

Den kvalitativa analysen av de yrkesbeskrivande texterna utmynnade i 17 variabler som avspeglar mentala förutsättningar och förmågor av olika slag. Noggrannhet och att tåla stress framhålls mest frekvent och förekommer i 16 respektive 15 procent av yrkesbeskrivningarna. Därefter följer självständighet och att ha språklig förmåga. I det yrkesbeskrivande materialet är det mindre vanligt att lyfta fram logiskt tänkande, analytisk och matematisk förmåga och dessa nämns endast i mellan 5 och 10 stycken beskrivningar, vilket motsvarar 1–3 procent av texterna.

Tabell 4: Förekomst av mentala förmågor i yrkesbeskrivningar fördelat över klass- och könsförhållande (frekvens, procent).

Mentala förmågor	Total förekomst		Fördelning över klass				Fördelning över könsförhållande			
	n	%	Arbetare	Lägre tjm.	Högre tjm.	Total %	Kvinnodom.	Mansdom.	Jämnt	Total %
Noggrannhet	68	16	49	34	18	101	32	53	15	100
Tåla stress	63	15	22	43	35	100	29	22	49	100
Självständighet	51	12	35	35	29	99	20	63	18	101
<i>Språklig förmåga</i>	52	12	19	40	40	99	25	48	27	100
Organisationsförmåga	36	9	14	36	50	100	17	50	33	100
<i>Tekniskt kunnande</i>	36	9	39	39	22	100	25	61	14	100
Ledarförmåga	31	7	10	35	55	100	29	45	26	100
Ansvarstagande	30	7	43	27	30	100	37	57	7	101
<i>Färg- och formuppfattning</i>	28	7	54	25	21	100	18	43	39	100
Psykiskt påfrestande	25	6	24	32	44	100	60	20	20	100
Problemlösförmåga	19	5	5	42	53	100	37	37	26	100
<i>Konstnärlig och musikalisk förmåga</i>	19	5	32	32	37	101	5	37	58	100
Simultan-kapacitet	16	4	56	19	25	100	31	31	38	100
<i>Logiskt tänkande</i>	14	3	36	29	36	101	0	71	29	100
Stabilitet och mognad	10	2	30	60	10	100	30	60	10	100
Analytisk förmåga	8	2	0	38	63	101	0	37	63	100
<i>Matematisk förmåga</i>	5	1	60	20	20	100	20	60	20	100

Kommentar: Kursiverade förmågor även i Gessers studie.

I Gessers studie framhölls olika slags mentala förmågor och förutsättningar primärt för högre tjänstemannayrken. De samtida beskrivningarna ser således delvis annorlunda ut då en del av de mentala förmågorna efterfrågas även i arbetaryrken. Vidare tycks betoningen av analytisk, matematisk och logisk förmåga generellt ha minskat. I övrigt kan noteras att noggrannhet, tekniskt kunnande, färg- och formuppfattning efterfrågas i något fler i yrken som klassificerats som arbetarklass, medan språklig förmåga, organisations- och ledarförmåga samt problemlösande förmåga är mer förekommande i tjänstemannayrken. Stabilitet och mognad är en tämligen sällsynt framhållen förmåga som i högre utsträckning förekommer i texter som beskriver lägre tjänstemannayrken.

Det är bara yrkesförutsättningen ”psykiskt påfrestande” som slår igenom bland yrkesbeskrivningar som behandlar kvinnodominerade yrken. Att tåla stress, samt att ha konstnärliga och analytiska förmågor betonas i fler av de könsbalanserat jämna yrkena. Det är värt att notera att det inte ställs krav på analytisk förmåga eller logiskt tänkande i något kvinnodominerat yrke. Detta är också egenskaper som traditionellt associeras med maskulinitet (Westberg-Wohlgemuth 1996). Noggrannhet, en egenskap som ofta associeras med femininitet, återfinns också i flera av de beskrivningar som gäller kvinnodominerade yrken, men än mer i de som beskriver mansdominerade yrken. Vad gäller ansvar och problemlösning, vilka traditionellt associeras med maskulinitet (jfr Ulfsdotter Eriksson 2013) förekommer även dessa förmågor i kvinnodominerade yrken. Teknisk förmåga och självständighet återfinns i fler beskrivningar av mansdominerade yrken, vilket också överensstämmer föreställningen om maskulinitet. I övrigt förekommer samtliga mentala förmågorna primärt i de mansdominerade yrkena. Dessa är, som nämnts, även fler till antalet.

Sociala förmågor

De sociala förmågorna består av åtta variabler. De är alla av sådan karaktär att de berör relationen till andra: arbetskramrater, klienter eller kunder. Den enskilt mest förekommande egenskapen som efterfrågas är kontaktförmåga. Det efterfrågas 125 gånger i de 420 texterna. Det är en förmåga som efterfrågas i stort sett samma omfattning i såväl arbetaryrken som i tjänstemannayrken. Att framhålla samarbetsförmåga är också vanlig och det görs i 87 stycken av texterna. Samarbetsförmåga tycks dock vara en egenskap som primärt betonas i tjänstemannayrken. Detsamma gäller empati, att gilla barn, förmåga till konflikthantering och människokänedom. Serviceförmåga och flexibilitet är dock förmågor som mer frekvent omnämns i arbetarklassyrken.

Tabell 5: Förekomst av sociala förmågor i yrkesbeskrivningar fördelat över klass- och könsförhållande (frekvens, procent).

Sociala förmågor	Total förekomst		Fördelning över klass				Fördelning över könsförhållande			
	n	%	Arbetare	Lägre tjm.	Högre tjm.	Total %	Kvinnodom.	Mans-Dom	Jämnt	Total %
Kontaktförmåga	125	30	30	36	34	100	45	26	30	101
Samarbetsförmåga	87	21	24	41	35	100	28	48	24	100
Serviceinriktad	62	15	53	40	7	100	37	42	21	100
Empati	27	6	22	30	48	100	74	15	11	100
Flexibilitet	27	6	41	26	33	100	30	60	11	101
Gilla barn	12	3	8	17	75	100	42	8	50	100
Konflikt-hantering	12	3	17	42	42	101	50	25	25	100
Människokännedom	6	1	17	50	33	100	50	17	33	100

Kommentar: Kursiverade förmågor även i Gessers studie.

Avseende klass finns det igen tydlig systematik – olika slags sociala förmågor efterfrågas i alla slags yrken. Dock kan noteras att samarbetsförmåga framhålls i något högre grad i tjänstemannayrkena, vilket även vad fallet i Gessers analys. I beskrivningar av arbetarklassyrken betonas dock i högre utsträckning behovet av att vara serviceinriktad. Detta är sannolikt också logiskt då flera av de yrken som klassificeras i denna grupp också är så kallade serviceyrken (jfr Berglund & Schedin 2009). Att vara flexibel nämns också i högre utsträckning i arbetarklassyrken.

När de åtta sociala egenskaperna studeras visavi könsförhållande blir den sammantagna bilden att de i högre utsträckning efterfrågas i kvinnodominerade yrken. Det gäller framförallt förmåga till kontakt, konflikt-hantering och människokännedom – och inte minst empati som i 3 av 4 fall efterfrågas i kvinnodominerade yrken. Samarbetsförmåga och flexibilitet är dock sociala kompetenser som i högre grad betonas i de mansdominerade yrkena. Sociala förmågor inbegriper en rad olika aspekter som också traditionellt förknippas med femininitet (Westberg-Wohlgemuth 1996), och en skillnad mellan de sociala kompetenser som betonas i yrkesbeskrivningar av mansdominerade yrken i jämförelse med de kvinnodominerade ligger i vilken slags social relation yrket ställer krav på. De förmågor som är mer förekommande i mansdominerade yrken berör i högre grad inom-organisatorisk social förmåga, det vill säga förhållandet till arbetskamrater, och handlar om de relationella krav som ställs i att lösa en arbetsuppgift (flexibelt och i samarbetsanda). De som framhålls i de kvinnodomine-

rade berör i högre grad mellanmännsliga relationella förmågor – att aktivt förhålla sig till andra människor i brukar- och klientrelationer. Detta är sannolikt en rimlig framställning ställt i relation till vilken relation till avnämaren olika yrken har.

Så här långt i analysen är det möjligt att konstatera att vissa resultat överensstämmer med Gessers studie (1977). Beskrivningarna tenderar att uppmärksamma manuella kompetenser när det handlar om arbetarklassyrken, medan det för medelklassyrken det istället är mentala och sociala förmågor som framhålls. De mentala förmågorna konkretiseras också i högre grad genom att vara fler till antalet, vilket stärker intrycket av det krävs lite mer av dem som vill vara verksamma i högre tjänstemannayrken. Som Gesser påpekade så handlar det inte om en fullständig avsaknad av mentala inslag i arbetarklassyrken eller en brist på manuella inslag i medelklassyrken – snarare handlar det om starka kulturella narrativ och stereotyper om vad som skiljer arbetaryrken från tjänstemannayrken.

Avseende kön tycks det också föreligga vissa systematiska skillnader och beskrivningarna innehåller fler kommentarer om fysiska förmågor i mansdominerade yrken. Fler kvinnodominerade yrken utmålas som psykiskt påfrestande och där behov av att tåla stress framhålls. I kvinnodominerade yrken efterfrågas inte logiska och analytiska kompetenser, men dock flera sociala förmågor. I dessa framförallt sådana som är centrala i ”front stage”- arbete, det vill säga, där yrkesutövaren möter och interagerar med personer som kommer utifrån organisationen ifråga – såsom en klient, brukarare eller kund (jfr Collins 1992; Hochschild 2003; Peterson 2008).

Samband mellan förmågor, klass och kön

Analysen ovan visade att AFs yrkesbeskrivningar framhåller olika egenskaper och förmågor i arbetarklass- respektive tjänstemannayrken, samt i kvinno- och mansdominerade. För att undersöka om det går att säkerställa ett statistiskt samband mellan egenskaper och förmågor i de yrkesbeskrivande texterna och yrkenas klass- och könssammanhang har vi genomfört ett antal regressionsanalyser. För detta syfte skapades tre index för de olika typerna av förmågor: fysiskt, socialt samt mentalt. Dessa utgör således de beroende variablerna. Eftersom vi också var intresserade av att se huruvida ”kravbilden” skilde sig åt mellan olika yrken (efterfrågan på fler kompetenser) skapades även ett index av samtliga efterfrågade förmågor i varje yrkesbeskrivning. Denna nya variabel har vi kallat ”totala krav”.

I tabell 6 framkommer, såsom även i den bivariata analysen, att fysiska förmågor i högre utsträckning framhålls i arbetarklassyrken jämfört med tjänstemannayrken, likaväl i företrädesvis i mansdominerade (modell 1–2). Sambandet mellan könsdominans (mansdominerat) och förekomst av fysiska förmågor försvinner dock när vi kontrollerar för både klass och kön (modell 3). Det kan förklaras av att det finns fler mansdominerade yrken i gruppen arbetarklass och att de kvinnodominerade yrkena i högre grad återfinns i lägre och högre tjänstemannayrken. Sammantaget visar analysen att klass har en större enskild effekt än kön avseende efterfrågan på fysiska förmågor och modellen förklarar knappt 26 procent av variationen i yrkesbeskrivningarna (R^2_{adj}).

Tabell 6. Fysisk index (summaterat index). Multipel regression (OLS). Standardiserade B-värden.

	Modell 1 (Klass)	Modell 2 (Kön)	Modell 3 (Klass och kön)
Klass (SSYK)			
Arbetare (ref)			
Lägre tjänstemän	-0,380***		-0,371***
Högre tjänstemän	-0,516***		-0,515***
Köndominans i yrket			
Kvinnor (ref)			
Mansdominerat		0,230***	0,063
Könsbalanserat		0,025	0,074
Intercept	0,946***	0,394***	0,870***
R ² adj.	0,256	0,042	0,257
N	420	420	420

* p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001. Index = 0–4

De mentala förmågorna, sammanfattade i indexet ”mentalt” i tabell 7, förekommer i högre utsträckning i yrken som har klassificerats som tjänstemannayrken (lägre och högre), däremot finns ingen signifikant skillnad avseende kön (modell 1–2). Variationen i utfallet förklaras i modellen till 10 procent av klassförhållandet i yrket (R²adj.= 10%).

Tabell 7. Mentalt index (summaterat index). Multipel regression (OLS). Standardiserade B-värden.

	Modell 1 (Klass)	Modell 2 (Kön)	Modell 3 (Klass och kön)
Klass (SSYK)			
Arbetare (ref)			
Lägre tjänstemän	0,297***		0,299***
Högre tjänstemän	0,293***		0,284***
Köndominans i yrket			
Kvinnor (ref)			
Mansdominerat		- 0,067	0,041
Könsbalanserat		0,093	0,078
Intercept	0,806***	1,239***	0,717 ***
R ² adj.	0,103	0,016	0,102
N	420	420	420

* p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001. Index = 0–17.

I tabell åtta kan vi vidare utläsa att de sociala förmågorna i högre utsträckning efterfrågas i lägre och högre tjänstemannyrken jämfört med arbetaryrken (modell 1), samt i kvinnodominerade yrken (modell 2). Signifikansen för dessa oberoende variablers påverkan kvarstår i modell 3 där vi kontrollerar för både klass och kön, om än med något lägre styrka. Modellen förklarar knappt 15 procent av variationen ($R^2_{adj}=14,7\%$) i förekomst av sociala förmågor i yrkesbeskrivningarna och då vi för in klass ökas förklaringsvärdet endast med två procentenheter. Det tyder på att genus har större påverkan.

Tabell 8. Socialt index (summerat index). Multiple regression (OLS). Standardiserade B-värden.

	Modell 1 (Klass)	Modell 2 (Kön)	Modell 3 (Klass och kön)
Klass (SSYK)			
Arbetare (ref)			
Lägre tjänstemän	0,241***		0,162***
Högre tjänstemän	0,219***		0,133*
Köndominans i yrket			
Kvinnor (ref)			
Mansdominerat		-0,431***	-0,377***
Könsbalanserat		-0,188***	-0,193***
Intercept	0,602***	1,330***	1,122***
R^2_{adj} .	0,061	0,127	0,147
N	420	420	420

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Index = 0–8.

I de yrkesbeskrivningar som Gesser analyserade betonades i vilket utsträckning olika förmågor krävdes, till exempel i termer av "normal styrka" eller "mycket god syn". Då de äldre och de samtida texterna skiljer sig åt i framställning har vi inte kunnat göra en dylik analys men utifrån Gesser slutsats, att det krävs *mer* av yrkesutövare högre upp i yrkeshierarkin, har vi valt att skapa ett index på alla förmågorna, här kallat "totala krav". I denna variabel har vi således sammanfogat samtliga kodade förmågor. I tabell 9 framkommer att de oberoende variablerna, klass- och könsförhållande, förklarar en tämligen liten del av variationen i yrkesbeskrivningarna ($R^2_{adj} = 4,5\%$), även om det för vissa variabler förekommer statistiskt säkerställda skillnader. I yrkesbeskrivningarna framhålls något fler förmågor i tjänstemannyrken jämfört med arbetaryrken, samt något färre i mansdominerade yrken jämfört med de kvinnodominerade (modell 3).

Tabell 9. Totala krav index (summaterat index). Multipel regression (OLS). Standardiserade B-värden.

	Modell 1 (Klass)	Modell 2 (Kön)	Modell 3 (Klass och kön)
Klass (SSYK)			
Arbetare (ref)			
Lägre tjänstemän	0,200***		0,160**
Högre tjänstemän	0,109*		0,054
Köndominans i yrket			
Kvinnor (ref)			
Mansdominerat		-0,198***	-0,159**
Könsbalanserat		-0,033	-0,024
Intercept	2,371***	2,991***	2,723***
R ² adj.	0,030	0,028	0,045
N	420	420	420

* p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001. Index = 0–29.

Diskussion och slutsatser

I denna artikel har vi undersökt huruvida AFs yrkesbeskrivningar framhåller olika egenskaper och förmågor beroende på yrkets klasstillhörighet och dess könsförhållande. Studien är delvis en replikation av Gessers (1977) undersökning som visade att yrkesbeskrivningar, genom ett slags spontan ideologi, reproducerade klasstereotypa bilder av yrken och dess utövare. Föreliggande artikel har även studerat om de samtida yrkesbeskrivningarna medverkar till en genusmärkning av yrken på så vis att könsstereotypa egenskaper och förmågor framhålls beroende på yrkets numerära könsförhållande (jfr Cain & Treiman 1981). Analyserna visade att yrkets klass har större genomslag på vilka manuella och mentala förmågor som skrivs fram än dess numerära könsförhållande. Men i fråga om social kompetens råder motsatt förhållande och det tycks som att könsförhållandet i yrket påverkar betoningen av sociala förmågor.

Den samlade bilden av yrkesbeskrivningarna är att arbetaryrken i högre utsträckning beskrivs som fysiska, tjänstemannayrken som mentala och kvinnodominerade yrken som sociala. Detta innebär att informationsmaterialet svarar mot de vardagliga föreställningar vi har om yrken. Dessa föreställningar är emellertid också en spegling av de faktiska praktiker som återfinns i yrken av olika slag. Som påtalats av Linde (2011; jfr Backman, Hedenus och Ulfsson, kommande), har AF en inneboende spänning i själva uppdraget att ta fram yrkesinformation som på samma gång ska vara trovärdigt gentemot hur en yrkespraktik faktiskt ser ut *och* utmanande av sociala strukturer och stereotypa bilder. Frågan är dock om inte trovärdigheten i AFs yrkesbeskrivningar hade ökat om själva produktionen av texterna hade sett annorlunda ut. Här kan man jämfö-

ra med hur det amerikanska yrkeslexikonet produceras genom grundliga observationer av yrkespraktiker och där texterna är korta och koncisa beskrivningar av yrket (Cain & Treiman 1981). Emellertid kvarstår frågan om det alls är möjligt att undkomma stereotypisering så länge behovet av och en önskan om att ange fysiska och psykiska kapaciteter och intressen kvarstår. När texter fylls med karaktärsbeskrivningar personifieras yrkena och det blir lättare eller svårare för en potentiell framtida yrkesutövare att känna igen sig (jfr Ulfsdotter Eriksson & Hedenus 2014).

En övergripande poäng med en studie som denna är att undersöka, inte bara förekomst av stereotypa bilder i officiella myndighetsmaterial, utan också att närma sig frågan om kodnings- eller märkningsprocesser. Som Britton (2000) påpekar (jfr West & Zimmerman 1987) ligger genuskodningen inte i en majoritet av kvinnor eller män i ett yrke, utan snarare i de föreställningar som införlivas och återskapas i ett sådant faktum. De risker, eller problem, som finns med att skriva fram lämpliga egenskaper, och som vi vill peka på här, är dels att de kan leda till en felaktig självsortering, dels att de tenderar att skapa och återskapa stereotypa bilder. Fingerfärdighet är till exempel en egenskap som traditionellt kopplas till femininitet (Westberg-Wohlgemuth 1996) men som likaväl kan vara eftersökt i manligt dominerade yrken.

Vår analys av AFs yrkesbeskrivningar visar att stereotypa bilder av yrkesutövare framförallt gäller klassmässigt associerade egenskaper och förmågor, i mindre grad genusmärkta. Det är möjligen så att AF – inte minst i ljuset av olika statliga och politiska jämställdhetsinitiativ – är mer medvetna om genusmärkning och könsstereotypa yrkesbilder (jfr Ulfsdotter Eriksson 2006) och därför är mer genussensitiva i kopplingar mellan yrke och egenskaper. Rosengren (2008) poängterar att det är möjligt att medvetandegöra sina ”common sense”-föreställningar – doxa är inte helt bestämmande för hur vi ska tänka och tycka. Han framhåller att var och en av oss kan utmana och ifrågasätta det som uppfattas som allenarådande, naturligt och accepterat. Det är också ett syfte med kritisk forskning. Bara genom att belysa, visa och ifrågasätta kan förhärskande bilder utmanas och förändras.

Referenser

- Ashforth, B. E. & G. E. Kreiner (1999) ”How can you do it?: Dirty work and the challenge of constructing a positive identity”, *Academy of Management Review* (24): 413–434.
- Backman, C., A. Hedenus & Y. Ulfsdotter Eriksson (kommande) ”Stereotyper och brytare i yrkesbeskrivande text och film”, *Arbetsmarknad & Arbetsliv*.
- Bengtsson, Mattias (2010) ”Olika sidor av klass”, 12–21 i M. Oskarson, M. Bengtsson & T. Berglund (red.) *En fråga om klass: Levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Malmö: Liber.
- Berglund T, Schedin S (2009) ”Social klass och arbete”, 19–40 i T. Berglund & S. Schedin (red.) *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, P. & J.C. Passeron (1970/2008) *Reproduktionen*. Lund: Arkiv.
- Bourdieu, P. (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

- Bourdieu, P. (1992) *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1995) *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos
- Bourdieu, P. (1999) *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Braverman, H. (1977) *Arbete och monopolkapital: Arbetets degradering i det tjugonde århundradet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Britton, D.M. (2000) "The epistemology of the gendered organization", *Gender and Society*, 14(3), 418–434.
- Cain, P. & D.J. Treiman (1981) "The dictionary of occupational titles as a source of occupational data". *American Sociological Review*. 46 (3): 253–278.
- Cejka, M.A. & A.H. Eagly (1999) "Gender-Stereotypic Images of Occupations Correspond to the Sex Segregation of Employment". *Personality and Social Psychology Bulletin*. 25:413–423.
- Collins, R. (1992) "Women and the Production of Status Cultures" 213–231 i M. Lamont & M. Fournier (red) *Cultivating Differences. Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dahlström, E. (1971) *Klasser och samhällen: Teorier om social skiktning och social integration*. Stockholm: Prisma.
- Davis, K. & W. Moore (1945) "Some principals of stratification", *American Sociological Review*, 10 (2):242–249.
- Durkheim, É. (1933/1997) *The division of labor in society*. New York: The Free Press.
- Eagly, A. H., M. C. Johannesen-Schmidt & M. L. van Engen (2003) "Transformational, transactional, and laissez faire leadership styles: A meta-analysis comparing women and men", *Psychological Bulletin* 29 (4):569–591.
- Flisbäck, M. (2010) "Från generell bild till individuellt ansikte. Att hantera oförståelse i fyra lågstatusyrken", *Sociologisk forskning* (1)10:29–50.
- Gaucher, D., J. Friesen & A.C. Kay (2011) "Evidence That Gendered Wording in Job Advertisements Exists and Sustain Gender Inequality". *Journal of Personality and Social Psychology*. 101(1):109–128.
- Gesser, B. (1977) "Campanella och AMS – manuellt och mentalt arbete i yrkesvägledningen". *Sociologisk forskning*. 2:1–14.
- Gherardi, S. (2011) "Ways of Knowing: Gender as a Politics of Knowledge?" 51–64 i E. L. Jeanes, D. Knights & P. Y. Martin (red.) *Handbook of Gender, Work and Organization*. West Sussex: Wiley.
- Gottfredsson, L.S. (1981) "Circumscription and Compromise: A Developmental Theory of Occupational Aspirations". *Journal of Counseling Psychology Monograph*. 28(6):545–579.
- Hellspång, L. (2001) *Metoder för brukstextanalys*. Lund. Studentlitteratur.
- Hirdman Y. (1988) "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (3):49–63.
- Hochschild, A. R. (2003) *The managed heart. Commercialization of human feelings*. Berkeley: University of California Press.
- Karlsson, J.C. (1986) *Begreppet arbete: Definitioner, ideologier och sociala former*. Lund: Arkiv.

- Kullberg, C. (1996) "Likvärdigt arbete", 84–92 i E. Cedersund & C. Kullberg (red.). *Arbetsvärdering. Teori. Praktik. Kritik*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- le Grand, C., Szulkin, R., Tåhlin, M. (2001) "Har jobben blivit bättre? En analys av arbetsinnehållet under tre decennier" 79–120 i J. Fritzell, M. Gähler, O. Lundberg (red.) *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*. SOU 2001:53.
- Linde M. (2011) *Villkorad av verkligheten – Om produktionen av Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar*. Masteruppsats i sociologi. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Mannberg J. (2003) *Studie- och yrkesorientering i AMS yrkesinformerande texter 1940–1970*. Umeå: Umeå Universitet.
- Moi, T. (1994) "Att erövra Bourdieu", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* (4):3–19.
- Peterson, H. (2008) "Gendered Work Ideals in Swedish IT Firms: Valued and Not Valued Workers", *Gender, Work and Organisation* 14(4):333–348.
- Regeringen (2014) <http://www.regeringen.se/sb/d/12016/a/127986>. 2014-06-25.
- Rees, B. and Garnsey, E. (2003) "Analysing Competence: Gender and Identity at Work", *Gender, Work and Organisation* 10(5):551–578.
- Rosengren, M. (2008) *Doxologi. En essä om kunskap*. Lund: Retorikförlaget.
- SCB (2012) *På tal om kvinnor och män. En lathund om jämställdhet*. Stockholm: SCB. SOU 2004:43 *Den könsuppdelade arbetsmarknaden: betänkande av utredningen om den könssegrerade svenska arbetsmarknaden*. Stockholm: Fritzes.
- Svensson, L. G. (2009) "Arbete och kompetens", 199–240 i T. Berglund & S. Schedin (red.) *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Treiman, D.J. (1977) *Occupational prestige in comparative perspective*. New York: Wiley.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. & A. Hedenus (2014) "Unga människor och (o)möjliga yrkesidentiteter" 220–242 i E. Sorbring, Å. Andersson & M. Molin (red.) *Att förstå ungdomars identitetskapande. En inspirations- och metodbok*. Stockholm: Liber AB.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2013) "Grading Occupational Prestige: The Impact of Gendered Stereotypes". *The International Journal of Organizational Diversity*. 13 (1):1–10.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. & M. Flisbäck (2011) *Yrkesstatus – Erfarenhet, identitet och erkännande*. Malmö. Liber.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2006) *Yrke, status och genus. En sociologisk studie om yrken på en segrerad arbetsmarknad*. Akademisk avhandling. Göteborgs universitet. Sociologiska institutionen.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2012) *Begreppbart Yrke*. Malmö: Liber AB.
- West, C. & D.H. Zimmerman (1987) "Doing gender", *Gender & Society* 1(2): 125–151.
- Westberg-Wohlgenmuth H. (1996) *Kvinnor och män märks: könsmärkning av arbete – en dold lärandeprocess*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Wikander, U. (1999) *Kvinnorarbete i Europa 1789–1950: Genus, makt och arbetsdelning*. Stockholm: Atlas.
- Wikstrand, F. & A. Hedenus (kommande) "Yrkesval och det personliga intressets betydelse". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*.

Författarpresentation

Ylva Ulfsson, docent i sociologi vid Institutionen för Sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Ulfsson forskar i yrkes- och professions-sociologi och har tidigare studerat yrkesstatus och erfarenheter av att arbeta i lågstatusyrken.

Christel Backman, fil.dr. i sociologi vid Institutionen för Sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Backman forskar inom rättsociologi, övervakningsstudier och HR/rekrytering. Backmans forskning berör frågor kring avvikelse och social kontroll.

Korresponderande författare

Ylva Ulfsson
Inst för sociologi och arbetsvetenskap
Box 720, 405 30 Göteborg
E-post: Ylva.Ulfsson@socav.gu.se
Tel: 031-786 47 87

Bilaga 1

Tablå 1: Förteckning över kategoriseringen av förmågor i Gesser (1977).

* Förmågor som är gemensamma för båda studierna.

Rent mentala förutsättningar	Mentala förmågor		Manuella förmågor
	Relationer till omgivningen	Rest/ mellankategori	
Språklig* Logisk* Idérikedom Matematisk* Konstnärlig* Teknisk*	Samarbete* Organisation Kontakt* Miljöanpassning	Exakthet Formuppfattning* Koncentration Koordination Händighet* Reaktion	Syn Hörsel Balans Styrka i rygg, ben och fötter Muskelstyrka Rörlighet Fysisk uthållighet

Bilaga 2

Tablå 2: Förteckning över kategoriseringen av förmågor i föreliggande studie.

* Förmågor som är gemensamma för båda studierna.

Mentala förmågor	Sociala förmågor	Fysiska förmågor
Analytisk förmåga Ansvarstagande Konstnärlig och musikalisk förmåga* Färg- och formuppfattning* Psykiskt påfrestande Ledarförmåga Logiskt tänkande* Matematisk förmåga* Noggrannhet Organisationsförmåga Problemlösarförmåga Simultankapacitet Självständighet Språklig förmåga* Tekniskt kunnande* Tåla stress	Empati Flexibilitet Gilla barn Konflikthantering Kontaktförmåga* Samarbetsförmåga* Serviceinriktad	God fysik Hälsokrav (ex. krav på syn) Händig* Påfrestande arbetsmiljö Tåla allergener Arbetet utför utomhus, på hög höjd etc.